

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

ECOLOGICAL EDUCATION OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE IN THE CONDITIONS OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

У статті розглядаються питання екологічного виховання дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. Описано різні наукові погляди щодо визначення поняття «екологічне виховання», а також його компонентів та складових. Розглянуто типи емоційного та ціннісного ставлення дітей до природи (позитивно-активне, позитивно-пасивне, нейтральне, негативне). Описано, що сутністю екологічного виховання є передача екологічних знань та їхня трансформація щодо ставлення до природного середовища, яке проявляється у поведінці дитини. Проаналізовано три основні напрямки роботи з екологічного виховання в умовах закладу дошкільної освіти: інтелектуальний, персональний, внутрішня готовність. Описано завдання екологічного виховання і принципи роботи з дітьми старшого дошкільного віку (загальний зв'язок з живою природою, принцип потенційної корисності, принцип розмаїтості). В статті було визначено, що за умови екологічного виховання в ЗДО освітній процес необхідно організовувати так, щоб він сприяв формуванню потреби взаємодіяти з природним оточенням, розвивав зацікавленість дитини до природи. Показано, що результат формування екологічної культури дошкільників залежить не лише від освітнього процесу, але й від середовища в якому знаходиться дитина. В статті було визначено педагогічні умови ефективного та якісного екологічного виховання, розвитку екологічної культури у дошкільників. Для ефективного екологічного виховання у закладі дошкільної освіти має бути створений розвивальний простір – еколого-розвивальне середовище, яке представлено, куточком природи, лабораторією, екологічною стежкою, бібліотекою, музеєм. На території ЗДО необхідно створити город, квітники, екологічну стежку. Показано, що результативними засобами екологічного виховання є дидактичні ігри, оскільки ігрова діяльність є провідною у цьому віці.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна культура, діти дошкільного віку, природа, еколого-розвивальне середовище, заклад дошкільної освіти.

The article deals with the issue of environmental education of preschool children in preschool education institutions. Different scientific views on the definition of the concept of "ecological education" as well as its components and components are described. The types of emotional and value attitudes of children towards nature (positive-active, positive-passive, neutral, negative) are considered. It is described that the essence of ecological education is the transfer of ecological knowledge and its transformation in relation to the attitude to the natural environment, which is manifested in the child's behavior. Three main directions of work on environmental education in the conditions of a preschool education institution were analyzed: intellectual, personal, and internal readiness. The tasks of ecological education and the principles of working with children of older preschool age are described (the general connection with living nature, the principle of potential usefulness, the principle of diversity). In the article, it was determined that under the condition of environmental education in the primary school, the educational process must be organized in such a way that it contributes to the formation of the need to interact with the natural environment, develops the child's interest in nature. It is shown that the result of the formation of environmental culture of preschoolers depends not only on the educational process, but also on the environment in which the child is. Pedagogical conditions for effective and high-quality environmental education, development of environmental culture among preschoolers were defined in the article. For effective environmental education, a developmental space must be created in a preschool education institution – an ecological and developmental environment, which is represented by a corner of nature, a laboratory, an ecological trail, a library, and a museum. It is necessary to create a vegetable garden, flower beds, and an ecological path on the territory of the ZDO. It is shown that effective means of environmental education are didactic games, since game activity is leading at this age.

Key words: ecological education, ecological culture, children of preschool age, nature, ecological and developmental environment, preschool education institution.

УДК 372:37.035
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.1.41>

Репета С.Р.,
здобувач другого рівня вищої освіти
факультету педагогічної освіти
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Джура Н.М.,
канд. біол. наук, доцент,
доцент кафедри початкової та
дошкільної освіти
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Важливість здійснення екологічного виховання обумовлено тим, що сьогодні спостерігається всесвітня екологічна криза, яка виникла внаслідок неправильного, недбайливого ставлення людини до природи. Формування культури поведінки у природі відбувається в дитинстві, коли дитина навчається взаємодіяти не лише із соціумом, але й з природним середовищем. Відповідно, екологічне виховання необхідно починати в дошкільному віці.

В Україні існує концепція екологічної освіти на всіх ланках освітнього процесу. Згідно цієї

концепції в умовах ЗДО необхідно формувати основи екологічної культури та ціннісного ставлення до природного середовища. В. Маршицька здійснивши аналіз наукових джерел з'ясувала, що про важливість екологічного виховання вказували різні науковці [10, с. 242–244]. Екологічному вихованню та екологічній освіті присвятили праці Л. Іщенко, Н. Лисенко, І. Мельник, Л. Різник, З. Плохій, Н. Пустовіт, Г. Пустовітом, Г. Тарасенко та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Т. Науменко розглянувши наукові доробки науковців (А. Волкова, Н. Горпаха, Н. Кот, Н. Лисенко,

С. Ніколаєва, З. Плохія та інших) визначила, що ціллю екологічного виховання можна визначити формування засад екологічної культури та екологічних компетенцій [14, с. 25–33]. Вчена визначила та описала, що екологічна культура має свої елементи: знання, пізнавальні, моральні, естетичні почуття й переживання, які зумовлюються взаємодією з природним середовищем. У науковому середовищі немає одностайності щодо визначення сутності поняття «екологічне виховання» [14, с. 25–33]. Так, такі дослідники, як Г. Волошина, Л. Різник вважають, що екологічна вихованість та екологічна культура є тотожними поняттями. З цим не погоджується Г. Пустовіт, який визначає екологічну культуру складовим елементом екологічної вихованості [6, с. 62–67]. С. Іванчук визначає екологічне виховання через призму системи компонентів, які описують і пояснюють природу досліджуваного феномену на двох рівнях, які перетинаються між собою [4, с. 54–58]. Перший рівень є горизонтальним, тобто це рівень наукового опису, де визначається цілі, форми, засоби, прийоми екологічного виховання, а також визначається результат такого виховання. Вертикальний рівень екологічного виховання передбачає наукове пояснення всього, що відбувається. Вертикальний вимір відкриває внутрішні механізми самого процесу екологічного виховання дошкільників. Ці два рівні поєднані між собою, є невіддільними і перетинаються в процесі екологічного виховання.

Концепція екологічної освіти України визначає екологічне виховання через систему формування відповідних екологічних знань, поглядів та переконань, що ґрунтуються на загальнолюдських нормах і законах розвитку природи, а навчання дошкільників спрямоване на систематичне засвоєння знань про «спілкування» та взаємодію людини та природи [7, с. 3–23].

На думку М. Мусієнко, екологічне виховання спрямоване на розвиток у дошкільників усвідомленого сприймання природного довкілля та формування відповідального ставлення до природи, користування природними ресурсами [13, с. 374].

Л. Курняк вважає, що екологічне виховання є спеціально організованим і цілеспрямованим процесом формування відповідних знань про природне середовище, а також поетапне формування позитивного відповідального ставлення до природи в процесі взаємодії з нею [8, с. 32–37].

С. Іванчук узагальнюючи погляди різних вчених, в процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку визначає три процеси, які пов'язані між собою: перший процес передбачає розвиток екологічної культури через формування відповідних знань, другий – формування вміння дітей взаємодіяти з природою через систему власне сформованого практичного досвіду, третій – передбачає

та визначає формування вміння бережливого ставлення до природи [4, с. 74–78].

В. Маршицькою було здійснено дослідження на основі якого вона визначила та описала декілька типів емоційного та ціннісного ставлення дошкільників до природи: позитивно-активне; позитивно-пасивне; нейтральне; негативне [10, с. 242–244]. Перший тип – позитивно-активне емоційно-ціннісне ставлення – передбачає, що діти відповідально ставляться до природного середовища. Окрім цього, володіють певними знаннями поводження у довкіллі. Позитивно-пасивне емоційно-ціннісне ставлення означає, що дошкільники гарно ставляться до природи, але їхні знання недостатньо повні та не повністю усвідомлюються. Нейтральне емоційно-ціннісне ставлення означає, що зацікавленість дошкільниками явищами природи та самим «спілкуванням» з природою є ситуативним і нестійким. Негативне емоційно-ціннісне ставлення свідчить саме за себе та означає, що дошкільники володіють недостатніми, поверховими знаннями про природу та ставлення до неї.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У рамках роботи було поставлено питання екологічного виховання засобами дидактичних ігор. Дошкільники старшого віку вже вміють та усвідомлювати зв'язок із оточуючим світом та мають певний досвід «спілкування» з природою, а також здатні усвідомлювати екологічні уявлення. Тому з дітьми дошкільного віку слід займатися екологічним вихованням в умовах ЗДО.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд особливостей формування екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність екологічного виховання полягає у передачі екологічних знань та їх трансформація щодо ставлення до природного середовища, яке проявляється у поведінці дитини. В умовах ЗДО вихователі повинні займатися екологічним вихованням. Робота з екологічного виховання в умовах ЗДО повинна мати три напрямки [1, с. 24–27]:

1) інтелектуальний (коли вихователі розвивають екологічні знання та формують вміння аналізувати власне ставлення до природи, робити висновки щодо конструктивної взаємодії з природним оточенням);

2) персональний (формування відповідальної мотивації щодо ставлення до природи, усвідомлення необхідності зберігати природу та її ресурси);

3) внутрішня готовність (бажання, намір, потреба реалізації своєї позиції у вчинках діяльності по охороні природи).

Тому при екологічному вихованні в умовах ЗДО освітній процес необхідно організовувати так, щоб він сприяв формуванню потреби взаємодіяти

з природним оточенням, розвивав зацікавленість дитини до природи. В умовах ЗДО необхідно реалізовувати наступні завдання екологічного виховання [1, с. 24–27]:

- 1) виховання гуманістичного ставлення до природного довкілля та явищ природи;
- 2) розвиток відповідної системи екологічних знань та уявлень про явища природи;
- 3) формування навичок бачити та визначати красу в природі;
- 4) розвиток бажань і вмінь милуватися красою природи, помічати її у всіх речах.

Якщо вихователь виконає всі завдання, то діти зможуть активно спілкуватися з природою. Екологічне виховання в умовах ЗДО повинно бути систематичним процесом спрямованим на розвиток культури поведінки у довкіллі. Головним завданням вихователя при екологічному вихованні дітей – це допомогти їм розібратися, визначитися у розмаїтті об'єктів і явищ, які існують в природному довкіллі, а також зацікавити дитину до пізнання та допомогти побачити духовну велич живої природи.

Результат формування екологічної культури дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти залежить не лише від освітнього процесу, але й від еколого-розвивального середовища. Підтвердження цієї точки зору знаходимо у науковій статті Д. Савицької та О. Сорочинської [17, с. 8–15]. Науковиці проаналізували праці С. Васильєва, Н. Кудикіна, А. Пасічник, О. Проскура та прийшли до висновку, що важливим у формуванні екологічних знань та розвитку екологічного виховання мають значення обладнані осередки природничого змісту. Ці осередки дозволяють не лише розширювати знання дітей, але й розвивати, підтримувати цікавість дитини до різних об'єктів і явищ природи. Ці природничі осередки спонукають дітей спостерігати за змінами у природі, поведінкою тварин та розвитком рослин. За допомогою цих осередків розкриваються зв'язки між явищами живої і неживої природи. Дитина може усвідомлювати вплив людини на природу, та шкоду яку вона може нанести природному довкіллю.

Згідно наукових поглядів А. Богуш, Н. Гавриш [2, с. 408], для ефективного екологічного виховання у закладі дошкільної освіти має бути створений розвивальний простір. Мета такого простору сприяти розгортанню активної діяльності дошкільників у природному середовищі. За допомогою куточків природного середовища можна організовувати такі типи діяльності: навчальна, пізнавальна, ігрова, продуктивна, мовленнєво-комунікативна. Для екологічного виховання потрібно створити еколого-розвивальне середовище [2, с. 408]: куточок природи, лабораторію, екологічну стежку, бібліотеку (зібрання книг на природничу тематику), музей (колекції різноманітних природних матеріалів), сад, город, квітник, екологічні об'єкти.

Для якісного екологічного виховання та розвитку екологічної культури дітей дошкільного віку необхідно дотримуватися таких педагогічних умов:

- 1) враховувати вікові та психофізичні особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку;
- 2) уважно підбирати засоби та методи екологічного виховання, застосовувати екологічні ігри та завдання природничого змісту [19, с. 60];
- 3) працю у природі організовувати з дотриманням санітарно-гігієнічних норм.

Ефективному екологічному вихованню дітей дошкільного віку сприятиме дотримання принципів [12, с. 84]:

1. Принцип зв'язку з живою природою: дітям необхідно пояснити і довести, що в живій природі все взаємопов'язане. Порушення цих зв'язків може призводити до негативних наслідків.

2. Принцип потенційної корисності: діти повинні усвідомити, що всі тварини, комахи, жуки, навіть, якщо вони є шкідниками – важливі для підтримання балансу в екосистемі. Кожна тварина, комаха має своє призначення та виконує позитивну функцію.

3. Принцип розмаїтості: природне довкілля є різноманітним і всі тварини у довкіллі є корисними та необхідними.

При екологічному вихованні можна застосовувати наступні методи: методи безпосереднього ознайомлення дітей з природою (спостереження, гра та праця в природі) та методи опосередкованого ознайомлення дітей з природою (словесні, ілюстративні). Спостереження як метод екологічного виховання спрямований на ознайомлення дітей з певними компонентами природи, а також формуванню у дошкільників відповідних знань про природу, розвиває спостережливість. Для спостереження можна обрати рослин чи тварин. У груповій кімнаті рослини мають бути на видному і доступному місці. Вихователь повинен приготувати всі матеріали для догляду за рослинами. Спостереження можна поєднувати з різними методами. Вихователь розповідає дітям, що це за рослина, як називається, як правильно за нею доглядати. Її можна порівняти з іншими рослинами, про які діти вже знають. Також вихователь показує та розповідає дітям про будову рослини, її особливості. Після розповіді про догляд за рослиною педагог показує безпосередньо на рослині, як правильно протирати листочки, поливати, розпушувати землю. Потім можна запропонувати дітям самостійно виконати завдання: протерти листочки, полити, розпушити землю. Протягом певного періоду діти можуть спостерігати як росте та змінюється рослина.

На нашу думку, результативними засобами екологічного виховання будуть дидактичні ігри, оскільки ігрова діяльність є провідною у цьому віці. Дидактична гра, з одного боку, сприяє баченню

дітьми всієї краси природи, виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи, а з іншого – розширює уявлення про об'єкти і явища природи.

Практичними методами екологічного виховання є праця в природі: поливання клумб, прибирання листя, годування пташок, збирання гілочок. Доцільно створити проєкт «Город на підвіконні»: створити композицію з рослин, придумати з дітьми назву, естетично її оформити. Для цього можна посадити просо, цибулю, жито. Створити картинку-ілюстрації з усіма стадіями розвитку цих рослин. Під час вегетації рослин дітей необхідно залучати доглядати за ними: поливати, обрізати пожовклі листочки тощо. Цілями такого проєкту є виховання у дітей бережливого ставлення до природи, поваги до праці на городі, усвідомлення дітьми необхідності розвивати екосистему та розуміння важливості рослин в житті планети.

До ілюстративних методів можна віднести показ картинок щодо поведінки у природі. Наприклад, дітям можна показати до чого призводить неправильне поводження з вогнем та наслідки лісових пожеж.

Словесні методи (розповідь, бесіда, читання художнього твору) використовують для повідомлення дітям нової інформації про природу, сільськогосподарські роботи у полі, про різні явища природи.

Основними організаційними формами роботи з дітьми в процесі екологічного виховання є: заняття екологічного спрямування, екскурсії, цільові та повсякденні прогулянки.

Пропонуємо такі теми занять з екологічного виховання для дітей старшого дошкільного віку: «Допоможемо птахам взимку», «Догляд за кімнатними рослинами», «Спостереження та робота у куточку природи», «Не лови метеликів», «Без сміття», «Секрети Землі», «Єдине ціле живої та неживої природи», «Збережемо планету», «Сортування сміття», «Світ без пластику», «Природні ресурси».

Окремо слід звернути увагу на роботу з батьками. Для цього можна проводити консультації, як індивідуальні, так і групові, де батькам розповідають про зміст екологічних занять. Також можна рекомендувати вдома закріплювати навички природодоцільної поведінки. Наприклад, після заняття із сортування сміття, можна просити батьків вдома з дитиною також його розсортувати. З батьками можна проводити екологічні збори, де діти можуть продемонструвати елементи догляду за рослиною. Співпраця з батьками щодо прибирання території майданчику для налагодження згуртованості між вихователями, батьками та дітьми. І показати дітям, що за природою повинні доглядати всі, і дорослі, і малі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ЗДО закладає фундамент

екологічної свідомості при формуванні елементарних знань про природу у доступній для дітей формі: орієнтування у найближчому природному довкіллі, усвідомлення фізіологічних потреб живих організмів та їхні взаємозв'язки з умовами існування, ознайомлення з елементарними відомостями про взаємозв'язки живої і неживої природи, розуміння впливу людини та її господарської діяльності на природне середовище. Для ефективного екологічного виховання слід, щоб в ЗДО було створено еколого-розвивальне середовище в якому дитина зможе набувати досвіду взаємодії з природним довкіллям. Якісна екологічна освіта – необхідна умова для збереження довкілля та забезпечення сталого розвитку суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бастркова Т. О. Сучасні проблеми екологічного виховання дошкільників. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі : зб. наук. праць*. 2019. Вип. 3. С. 24–27.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ. К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.
3. Волкова В. А. Педагогічні умови екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 75 (2). С. 11–15.
4. Іванчук С. А. Сутність поняття екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. № 78. С. 74–78.
5. Іванчук С. А. Екологічне виховання дошкільників у контексті його актуальних дефініцій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 2. С. 54–58.
6. Конюхова Т. С. Характеристика загальних підходів до екологічної освіти й виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі. *Освіта Донбасу*. 2006. № 5 (118). С. 62–67.
7. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7. С. 3–23.
8. Курняк Л. Д. Екологічна культура: поняття і реальність. *Вища освіта України*. 2006. № 3. С. 32–37.
9. Лисенко Н. В., Мацук Л. О., Лисенко О. М. Ознайомлення з природою та основи екологічної освіти дітей дошкільного віку : підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2019. 336 с.
10. Маршицька В. В. Наступність в екологічному вихованні дошкільників та молодших школярів. *Еколого-натуралістична творчість. Науково-методичний вісник*. 2002. № 3. С. 242–244.
11. Методичні рекомендації до практичних і лабораторних занять та виконання завдань для самостійної роботи з навчальної дисципліни «Основи природознавства та методика ознайомлення дітей з природою» / Укл. Н. М. Горобаха. Рівне : РДГУ, 2020. 62 с.

12. «Ми всі природи рідної частинки» : методичний посібник. На допомогу педагогічним працівникам дошкільних навчальних закладів / Упорядники: Сімон О. П., Пасяда М. І., Корф І. В. Полтава : ПОІППО, 2009. 84 с.

13. Мусієнко М. М. Екологія : тлумачний словник. Київ : Либідь, 2004. 376 с.

14. Науменко Т. Формування природничо-екологічної компетентності дошкільників засобами авторської казки. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 7. С. 25–33.

15. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників. К., 2002. 174 с.

16. Реус В. О. Формування емоційно-ціннісного ставлення до природного довкілля у старших дошкільників : навчальний посібник. Чернівці, 2016. 64 с.

17. Савицька Д. О., Сорочинська О. А. Формування основ екологічної культури в дітей віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Сучасні тенденції та концептуальні шляхи розвитку освіти і педагогіки [зб. наук. пр.] : матеріали III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Рр. 8–15.

18. Соколовська О. С. Екологічне виховання старших дошкільників у системі підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів. *Збірник наукових праць. «Педагогічні науки»*. 2009. № 51. С. 205–210.

19. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Навчально-методичний посібник для організації роботи з екологічного виховання в закладах дошкільної освіти / Н. М. Джура, М. Ю. Пристайко, І. В. Шкодин, Л. А. Хом'як. Львів, 2022. 60 с.

20. Чорна Г. В., Скірко Г. З. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі. *Дошкільна педагогіка*. 2021. Випуск 31. Т. 2. С. 163–169.

21. Development of scientific, technological and innovation space in Ukraine and EU countries : collective monograph / Dzhura N. M., Machynska N. I. Theoretical and methodological aspects of environmental competence formation as a necessary component of professional training of preschool education specialists. – Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2021. С. 145–168. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-151-0-7>